

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто правові основи інституційного потенціалу університетів Європи, що базуються на міжнародно-правових актах у галузі освіти. З метою покращення та удосконалення роботи університетів розроблено «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти». Здійснено аналіз наукових джерел та правових документів, що регламентують правові основи інституційного потенціалу університетів, процес європейської інтеграції вищої освіти України та досвід європейських університетів для України. Проаналізовано здобутки та проблеми вітчизняної вищої освіти, шляхи їх подолання та інтеграційний поступ до європейської спільноти.

Ключові слова: автономія, правові основи, нормативні документи, університет, юридична рівність, колізія в законодавстві, академічна свобода, вища освіта.

Постановка проблеми та її актуальність. Європейські інтеграційні процеси, що охопили всі сфери життєдіяльності держави, зокрема й вищу освіту, спрямовані на розвиток співробітництва європейських держав у сфері вищої освіти та формування економічно розвиненої і конкурентоспроможної об'єднаної Європи. Їх рушійною силою стала Болонська декларація, основним завданням якої є гармонізація освіти в Європі: зближення освітянських шкіл, уніфікація начального процесу, формування європейського простору вищої освіти. Участь вітчизняної вищої освіти у Болонських перетвореннях спрямована на розвиток та набуття нових якісних ознак, на збереження кращих традицій національних стандартів освіти.

Європейські організації – Рада Європи, ЮНЕСКО, Європейський Союз – уклали низку міжнародно-правових актів у галузі освіти, більшість із яких ратифіковано Верховною Радою України, тому наша держава має гармонізувати освітянське законодавство у руслі вимог європейської спільноти.

У цьому контексті прийнято новий Закон України «Про вищу освіту» 2014 р., що відкрило можливості для фундаментальних змін у системі вищої освіти. По-перше, окреслено питання управління ВНЗ, адже норми інших законів України суперечать новій редакції Закону України «Про вищу освіту». По-друге, Закон надає широку автономію українським університетам, але фінансові нормативні документи суперечать певним статтям нової редакції Закону, тому Міністерство освіти і науки намагається узгодити такі розбіжності, проте швидко це вирішити не вдається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові аспекти вищої освіти досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, серед яких варто назвати І. І. Бабіна, Я. Я. Болюбаша, Г. К. Борисова, В. В. Грубінко, І. В. Дем'яненко, В. С. Журавського, М. З. Згуровського, С. А. Калашникову, А. В. Кондратюк, В. Г. Кременя, В. І. Лугового, Б. І. Мелехіна, М. Ф. Степко, В. Я. Хватова, В. Д. Шинкарука, В. І. Шкатуллу, Г. В. Щокіна. Враховуючи, що не всі аспекти правових основ інституційного потенціалу вищої освіти розглянуто, вказана проблематика залишається актуальною на сьогодні.

Аналіз наукових джерел та правових документів, що регламентують правові основи інституційного потенціалу університетів, процес європейської інтеграції вищої освіти України, досвід європейських університетів для України, дав змогу виявити низку суперечностей між:

- необхідністю удосконалення діяльності вищої освіти України й недостатнім обґрунтуванням теоретичних засад управління цією галуззю з урахуванням європейського досвіду;
- потребою у забезпеченні якості вищої освіти в умовах конкуренції на європейському ринку освітніх послуг;
- відповідністю внутрішніх нормативно-правових документів університетів вітчизняному освітньому законодавству;
- уніфікацією законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів України;
- унормуванням вітчизняного законодавства до європейських правових стандартів у галузі вищої освіти.

Метою дослідження є правовий аналіз міжнародно-правових актів, присвячених питанням вищої освіти, а також міжнародних інституційних механізмів, що стосуються питань вищої освіти, підвищення освітнього та наукового рівня ВНЗ України, правової уніфікації та пошуку ефективних шляхів поліпшення освітньої та наукової діяльності університетів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Міжнародне співробітництво у сфері освіти здійснюється шляхом укладання міжнародних договорів та створення міжнародних організацій.

Варто зазначити, що у п. 3 ст. 1 Статуту ООН проголошується здійснення міжнародного співробітництва при вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру та заохочення й розвиток поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії. У ст. 55 зазначається, що для створення умов стабільності і благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівності і самовизначення народів, ООН сприяє міжнародному співробітництву у сфері культури й освіти.

Безпосередньо сферою освіти на універсальному рівні опікується створена у 1945 р. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Відповідно до ст. 1 Статуту ЮНЕСКО, її основною ціллю є сприяння співробітництву народів з метою поступового забезпечення доступності освіти для всіх, незалежно від раси, статі та соціально-економічних відмінностей. На думку науковців, більш дієвим є регіональне договірне співробітництво, адже воно дає змогу ефективніше врегулювати проблеми у сфері освіти, зокрема розбудову єдиного освітнього простору, визнання документів про освіту. Активне співробітництво у питаннях освіти на регіональній основі здійснюється у рамках Ради Європи (РЄ) та Європейського Союзу (ЄС).

Уперше на міжнародному рівні право на освіту закріпила Загальна декларація прав людини 1948 р.: «кожна людина має право на освіту... Освіта повинна бути загальнодоступною для усіх на основі здібностей кожного» (п. 1 ст. 26). Положення цієї статті доцільно розглядати у поєднанні зі ст. 19: «кожен має право на свободу переконань та на їх вільне вираження; це право також передбачає свободу безперешкодно дотримуватись своїх переконань і свободу шукати, отримувати та розповсюджувати інформацію й ідеї різними способами та незалежно від державних кордонів». Разом з тим, «освіта повинна бути спрямована на повний розвиток особистості та на повагу до прав людини».

Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. не лише розкриває зміст та юридичну природу права на освіту, а й визначає міжнародно-правові гарантії його реалізації. Він закріпив положення про те, що держави-учасниці визнають право кожної людини на освіту та визначив завдання освіти (п. 1 ст. 13).

Подальшого розвитку право на освіту набуло у Конвенції про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти 1960р., Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. (ст. 5); Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінки 1979р. (ст. 10, 14); Конвенції про права дитини 1989 р. (ст. 28, 29) [6].

У 1949 р. створено Раду Європи (РЄ), яка прийняла Європейську конвенцію про захист прав людини й основних свобод 1950 р., Європейську соціальну хартію 1965 р., Європейську хартію про регіональні мови та мови меншин 1992 р. Важливим є положення ст. 2 Протоколу №1 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, де зроблено застереження, що жодна людина не може бути позбавлена права на освіту, а держава має поважати право батьків, відповідно до їх релігійних і світоглядних переконань, забезпечувати освіту і навчання своїх дітей. Положення цієї статті відображають роль держави та сім'ї у освіті дітей [8].

У сфері економічних і соціальних прав важливим є доступ молодих людей до системи професійної орієнтації та професійного навчання для набуття навичок та їх застосування, що дозволить їм піднятися до рівня вимог технічного прогресу та пристосуватись до змін на ринку праці. Ст. 9 та 10 Європейської соціальної хартії присвячені праву на професійну орієнтацію та професійне навчання, а переглянута Соціальна хартія пропонує спеціальні заходи для перепідготовки та реінтеграції безробітних, які вже тривалий час без роботи. У свою чергу, Європейська хартія регіональних мов та мов меншин гарантує право на освіту на регіональній мові чи на мові національних меншин (ст. 8).

У рамках освітньої діяльності РЄ було прийнято Європейську конвенцію про еквівалентність дипломів, що дають доступ в університети 1953 р., Європейську конвенцію про еквівалентність періодів університетської освіти 1956 р., Європейську конвенцію про академічне визнання університетських кваліфікацій 1959 р., Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої

освіти в європейському регіоні 1997 р. У зв'язку з тим, що Конвенція 1997 р. про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Лісабонська конвенція) повинна замінити згадані вище конвенції, зупинимось детально на її положеннях. Ця конвенція була розроблена спільними зусиллями Ради Європи та ЮНЕСКО. Після підписання Лісабонської конвенції європейські держави приєдналися до ініціативи створення загальної системи, спрямованої на розширення доступу до європейської освіти й підвищення конкурентоспроможності європейського ринку праці та освітніх послуг. Ця конвенція полегшує визнання кваліфікацій, присвоєних однією Договірною Стороною на території іншої та зобов'язує розглядати відповідні запити справедливо, у зазначені терміни. У визнанні кваліфікації може бути відмовлено, якщо вона суттєво відрізняється від аналогічної кваліфікації країни, що розглядає заявку. Відповідальність за докази невідповідності кваліфікації покладено на освітній орган цієї держави. Контроль за виконанням положень Конвенції покладено на Комітет Конвенції про визнання кваліфікацій, що належить до вищої освіти у європейському регіоні та Європейську мережу національних інформаційних центрів, що займаються питаннями академічної мобільності й визнання.

ЄС розвиває механізми реалізації та гарантування права на освіту, створені у межах Ради Європи. У ЄС єдиним кодифікованим актом загальнообов'язкового характеру, де міститься перелік прав і свобод, стала Хартія засадничих прав ЄС 2000 р. Ст. 14 Хартії гарантує право на освіту, там зазначено: «кожен має право на освіту і на доступ до професійного навчання та його продовження. Це право включає можливість здобувати безоплатну обов'язкову освіту».

Сьогодні основним міжнародно-правовим актом, на основі якого відбувається європейське співробітництво у сфері вищої освіти, є Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (Болонська декларація), що започаткувала Болонський процес. Підписання Болонської декларації науковці пов'язують з інтеграційними процесами у ЄС [5]. Історія Болонського процесу розпочалася з підписання у Парижі 19 грудня 1954 р. Європейської культурної конвенції. Вона визначила першочергові завдання європейського співробітництва у галузі культури, освіти, культурної спадщини, молодіжної політики та розвитку спорту. Основним завданням Конвенції є збереження європейської культури, розвиток взаємного порозуміння та оцінювання культурного розмаїття, властивого різним народам. Особливість Конвенції полягає у використанні освіти та культури задля подолання розмежувань, запобігання конфліктам і зміцнення демократії. У Конвенції закріплено такі завдання: заохочувати європейців зберігати власну культурну спадщину (мову, історію, культуру) та визнати її частиною ширшої «європейської» спадщини; сприяти мобільності людей та об'єктів культури, щоб допомогти зрозуміти культурну спадщину інших країн; заохочувати розширення культурного співробітництва на континенті. З часом Конвенція була доповнена новими завданнями: створити умови для повноправної участі у демократичному житті; запровадити європейський вимір до культурних стандартів, політики та практики; заохочувати повагу до культурного розмаїття за умови розвитку спільних цінностей. Ця Конвенція спрямована на об'єднання Європи, сприяє розширенню міжнародного співробітництва з питань, що стосуються культури та освіти [7].

Європейське співробітництво у сфері вищої освіти розпочалося з Великої хартії університетів, прийнятої 18 вересня 1988 р. Хартія заклала основи подальшого розвитку університетів як центрів знань, досліджень, культури та прогресу. Наступним етапом європейського співробітництва стало підписання у Парижі 25 травня 1998 р. міністрами освіти Великобританії, Франції, Італії та Німеччини спільної Декларації про узгодження структури системи вищої освіти (Сорбонська декларація), що підтвердила провідну роль університетів у розвитку європейського культурного простору. У Декларації йшлося про необхідність створення Європейського простору вищої освіти як способу забезпечення мобільності громадян, можливостей для їх працевлаштування та розвитку Європейського континенту. Цей документ має декларативний характер, оскільки не містить зобов'язань чи конкретних дій. Болонська декларація, підписана 19 червня 1999 р. у місті Болонья міністрами освіти 29 країн Західної і Центральної Європи, підтвердила цілі та принципи Сорбонської декларації. У ній передбачено створення європейського простору вищої освіти шляхом реалізації таких завдань:

- 1) прийняття системи зрозумілих та порівнюваних ступенів;
- 2) запровадження дворівневої системи освітньо-кваліфікаційних рівнів – «бакалавр» і «магістр»;
- 3) створення системи кредитів;
- 4) посилення мобільності студентів та викладачів;
- 5) забезпечення якості освіти;

б) дотримання європейських стандартів вищої освіти.

Крім того, у Болонській декларації обумовлено здобуття ступеня «доктора наук» та передбачено зв'язок між європейським освітнім та науково-дослідним просторами. На конференції міністрів, що відбулась у березні 2010 р. в Будапешті та Відні, було офіційно оголошено про створення європейського простору вищої освіти, тобто досягнуто мету, поставлену у Болонській декларації [10].

Для покращення та удосконалення роботи університетів розроблено «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти», що ухвалені міністрами у справах вищої освіти у 2005 р. після подання відповідної пропозиції Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти (ЄАЗЯВО) спільно з Європейською спілкою студентів (ЄСС), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ) та Європейською асоціацією університетів (ЄАУ). Головна мета Стандартів – сприяти кращому розумінню якості навчання і викладання у різних країнах. Вони відіграли та надалі відіграватимуть важливу роль у розвитку національних та інституційних систем забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО), а також на рівні міжнародної співпраці. Залучення до процесів забезпечення якості дає змогу європейським системам вищої освіти підвищити якість, збільшити прозорість навчання [9].

Рішення про приєднання України до Болонського процесу ухвалено 19 травня 2005 р. На конференції міністрів освіти країн Європи, що проходила у норвезькому місті Бергені, основними принципами були положення, обумовлені рамками Болонського процесу, а саме:

- створення інноваційного простору на основі освітньої і наукової підтримки;
- адаптація системи вищої освіти України до норм, стандартів і основних принципів Європейського простору вищої освіти;
- забезпечення соціального контексту вищої освіти, що надасть можливість випускникам вищих навчальних закладів формувати свою професійну кар'єру на основі соціальної справедливості, відповідальності та загальнолюдських цінностей [10].

Висновки. З метою забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та інтеграції системи вищої освіти України до європейського простору вищої освіти науковці та законодавці намагались адаптувати до вимог Болонського процесу Закони України «Про освіту» (2016) та «Про вищу освіту» (2014), зокрема привести до європейських стандартів структуру вищої освіти, реформувати мережу вищих навчальних закладів; забезпечити ефективність державного замовлення; внести зміни щодо запровадження та використання у навчальному процесі положень європейської кредитно-трансферної системи; закріпити реальну автономію вищих навчальних закладів; забезпечити розвиток студентського самоврядування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асоціація університетів України: [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй 26 червня 1945 р. [Електронний документ]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
3. Загальна декларація прав людини 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. – [2-е вид.]. – К., 1992. – С. 199.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – С. 25.
5. Протокол № 1 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. // Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. – К. : АртЕк; Будапешт: Інститут конституційної і законодавчої політики, 1997. – С. 89–92.
6. Європейська культурна конвенція Париж, 19 грудня 1954 р. [Електронний документ]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_213.
7. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні Лісабон, 11 квітня 1997 р. [Електронний документ]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_308.
8. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» Болонья, 19 червня 1999 р. [Електронний документ]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_525.
9. Висока місія: Співробітництво Київського університету ім. Тараса Шевченка з вузами Європи / Л. В. Губерський. – К. : Правда Ярославичів, 2010. – 190 с.

10. *Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти* / В. С. Журавський, М. З. Згуровський ; Національний технічний ун-т України «Київський політехнічний ін-т». – К. : Політехніка, 2003. – 200 с.

11. *Луговий В. До топ-закладів Європи і світу: нові рубежі розвитку Національної академії державного управління при Президентові України в контексті євроінтеграції* / В. Луговий // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2013. – № 2. – С. 5–13.

12. *Огнев'юк В. Освітня політика як державний пріоритет* / В. Огнев'юк // Освітологія. – 2014. – Вип. 3. – С. 59–65.

13. *Статут Болонського університету* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unibo.it/it/internazionale>.

14. *Статут Оксфордського університету* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newrepublika.ru/topic/16384-ustav-oksfordskogo-universiteta/>

[О. Н. Коваленко](#)

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЕВРОПЕЙСКОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИНСТИТУЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА УНИВЕРСИТЕТОВ УКРАИНЫ

Резюме. В статье рассмотрены правовые основы институционального потенциала университетов Европы, которые базируются на международно-правовых актах в области образования. С целью улучшения и совершенствования работы университетов разработаны «Стандарты и рекомендации по обеспечению качества в Европейском пространстве высшего образования». Проведен анализ научных источников и правовых документов, которые регламентируют правовые основы институционального потенциала университетов, процесс европейской интеграции высшего образования Украины и опыт европейских университетов. Проанализированы достижения и проблемы отечественного высшего образования, пути их преодоления и интеграционный путь к европейскому сообществу.

Ключевые слова: автономия, правовые основы, нормативные документы, университет, юридическое равенство, коллизия в законодательстве, академическая свобода, высшее образование.

[O. Kovalenko](#)

LEGAL REGULATION OF EUROPEAN HIGHER EDUCATION AND LEGAL BASES OF INSTITUTIONAL CAPACITY OF UKRAINIAN UNIVERSITIES

Summary. The article examines the legal bases of the European universities' institutional capacity, based on international legal acts in the field of education. «Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area» were designed in order to improve the universities operations. The scientific sources and legal documents which are regulating the legal bases of the universities' institutional capacity, the process of European integration of Ukrainian higher education and experience of European universities actions in Ukraine were analysed. Achievements and challenges by the higher education of Ukraine, its ways for overcoming the integration of institutional capacity into the European community are determined.

Keywords: autonomy, legal bases, legislative documents, university, legal equality, legal problems, academic freedom, higher education.